

КІБЕРБУЛІНГ У ПІДЛІТКОВОМУ РЕЙТИНГУ ІНТЕРНЕТ-НЕБЕЗПЕК

Актуальність вивчення кібербулінгу в контексті інших небезпек, з якими підліток стикається в Інтернеті, пов'язано зі збільшенням ризику шкільного булінгу в умовах впровадження інклюзивної освіти. У статті аналізується явище кібербулінгу та зміни в його розумінні, що відбулися протягом останніх років. Розводяться поняття кібербулінгу у вузькому і широкому значенні, для позначення останнього пропонується використовувати термін метакібербулінг. До метакібербулінгу віднесено всі психологічні небезпеки в інтернет середовищі, які діють як тиск, спрямований на персональне враження людини або групи людей, і відповідають основним критеріям булінгу (навмисність, тривалість-повторюваність і нерівність). У вузькому сенсі кібербулінг описує поведінку здійснення знущань, образ і приниження в інтернет-середовищі та з використанням мобільної телефонії. В огляді міжнародних досліджень кібербулінгу за останні пів-десятиліття окреслено головні напрями дискусії. Запропоновано оновлену медіапсихологічну класифікацію з 8 видів прямого кібербулінгу. Представлено дані масового всеукраїнського опитування учнів 8 і 10 класів усіх макрорегіонів України стосовно інтернет-ризиків у контексті дослідження медіаграмотності та інформаційної безпеки (N=1439). Описано масштаби кібербулінгу: 14% старшокласників повідомили, що стикалися зі спрямованими на себе знущаннями в Інтернеті. Найбільш представленими видами метакібербулінгу є розповсюдження неправдивої інформації (21%) і викрадання персональних даних (20%). Описано стратегії протидії кібербулінгу в межах типової антибулінгової

програми для закладів загальної середньої освіти і перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: кібербулінг, метакибербулінг, Інтернет, інклюзивна освіта, медіатизоване спілкування, тролінг, сталкінг.

Кибербуллинг в подростковом рейтинге интернет-угроз

Актуальность изучения кибербуллинга в контексте других угроз, с которыми подросток сталкивается в Интернете, связано с увеличением риска школьного буллинга в условиях внедрения инклюзивного образования. В статье анализируется явление кибербуллинга и изменения в его понимании, произошедшие за последние годы. Различаются понятия кибербуллинга в узком и широком смысле, для обозначения последнего предлагается использовать термин метакибербулинг. К метакибербулингу отнесены все психологические опасности в интернет-среде, которые действуют как давление, направленное на персональное воздействие на человека или группу людей, и соответствуют основным критериям буллинга (преднамеренность, продолжительность-повторяемость и неравенство). В узком смысле кибербуллинг описывает поведение в виде издевательств, оскорблений и унижения в интернет-среде и/или с использованием мобильной телефонии. В обзоре международных исследований кибербуллинга за последние пол-десятилетия обозначены главные направления дискуссии. Предложено обновленную медиапсихологическую классификацию 8 видов прямого кибербуллинга. Представлены данные массового всеукраинского опроса учащихся 8 и 10 классов всех макрорегионов Украины относительно интернет-рисков в контексте исследования медиаграмотности и информационной безопасности (N = 1439). Определены масштабы кибербуллинга: 14% старшеклассников

сообщили, что сталкивались с направленными на себя издевательствами в Интернете. Наиболее представленными видами метакибербуллинга оказались распространение ложной информации (21%) и похищение персональных данных (20%). Описаны стратегии противодействия кибербуллингу в рамках типичной антибуллинговой программы для учреждений общего среднего образования и перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: кибербуллинг, метакибербуллинг, Интернет, инклюзивное образование, медиаопосредованное общение, троллинг, stalking.

Cyberbullying in the internet-risk teenagers rating

The urgency of studying cyberbullying in the context of other dangers that the adolescent encounters on the Internet is due to the increased risk of school bullying in the context of the introduction of inclusive education. There are analyzed in the article the phenomenon of cyberbullying and changes in its understanding that have taken place in recent years. The concept of cyberbullying in the narrow and broad sense is developed, the term "meta-cyberbullying" is suggested for the latter. To meta-cyberbullying all psychological dangers in the Internet environment, which act as the aimed pressure of a person or a group of people, and correspond to the main criteria of the boiling (intentional, duration-repeatability and inequality) are classified. In the narrow sense, cybersecurity describes the behavior of harm, injury and humiliation in the Internet environment and using mobile telephony. In the review of international studies of cybersecurity over the past half-decade, the main areas of discussion are outlined. An updated media psychological classification of 8 types of direct cyberbullying was proposed. The data of a massive all-Ukrainian poll of students of grades 8 and 10 of all macro-regions of Ukraine concerning Internet risks in the context of the study of media literacy and information security (N = 1439) are presented. The rate of cyberbullying is described: 14% of senior pupils reported

being confronted with bullying on the Internet. The most representative types of meta-cyberbullying are the distribution of false information (21%) and theft of personal data (20%). The strategy of counteracting cyberbullying within the framework of a typical anti-bullying program for institutions of general secondary education and prospects for further research is described.

Key words: cyberbullying, meta-cyberbullying, Internet, inclusive education, computerized communication, trolling, stalking

Постановка проблеми. Реформування освіти в Україні охоплює багато аспектів вдосконалення навчального процесу і змін у соціальному середовищі взаємодії в освітніх закладах. Одним із важливих напрямів розвитку і демократизації освітнього середовища є впровадження інклюзивної освіти, яке з одного боку, забезпечує умови для соціалізації дітей з особливими потребами, а з іншого боку, створює умови для розвитку толерантності в учнівській громаді, яка є запорукою подальшого розвитку інклюзивного суспільства. Разом з тим, впровадження інклюзивної освіти, коли в шкільному середовищі збільшується різноманіття дітей за додатковими параметрами (а не тільки соціо-економічними, етнічними, культурними, регіональними, індивідуально-типологічними тощо) потребує додаткових зусиль для профілактики пов'язаних з цим соціально-психологічних ризиків. До таких ризиків відноситься насамперед провокування відмінностями ускладнень міжособових стосунків, погіршення соціально-психологічного клімату і розгортання процесів булінгу (цькування) в середовищі однолітків. Осмислення освітянською спільнотою природи булінгу і пошук шляхів профілактики і протидії його поглибленню помітно активізувалися в останні роки в Україні.

Особливість взаємодії між учнями сьогодні, на відміну від попередніх кількох десятиліть полягає в тому, що спілкування школярів зазнало значної віртуалізації. Як процеси навчання, так і дозволення підлітків сьогодні відбувається значною мірою в опосередкованому інформаційно-комунікаційними технологіями вигляді. Діти знаходять друзів, підтримують стосунки, спілкуються, грають, шукають і обмінюються вербальною і невербальною інформацією за допомогою виходу у відкритий Інтернет-простір з різноманітних гаджетів. Протягом останнього десятиліття Інтернету стаціонарних комп'ютерів прийшов Інтернет смартфонів, який дає змогу дітям перебувати весь час он-лайн, тобто на постійному зв'язку. Цим зумовлена актуальність дослідження кібербулінгу – використання інформаційно-комунікаційних технологій для заподіяння нападів на однолітків – не тільки в шкільному середовищі, але і в його он-лайн аналогах відкритого інформаційного простору, в соціальних мережах, опосередкованому технологіями міжособовому спілкуванню. Якщо певні дослідження булінгу в Україні проводилися (зокрема в межах вивчення поведінкових реакцій підлітків, пов'язаних із здоров'ям [12]), також досліджувалася з 2008 р. інформаційна поведінка школярів [13], проте оцінювання масштабів і співвіднесення розповсюдженості видів кібербулінгу на вибірці українських старшокласників досі не проводилось.

Мета статті – проаналізувати явище кібербулінгу в динаміці його змістових перетворень протягом останніх років, спираючись на узагальнення світового досвіду і емпіричних даних, отриманих у межах всеукраїнського медіаосвітнього експерименту.

Аналіз наукових досліджень. Кібербулінг як явище почали досліджувати вже в новому тисячолітті. До 2006 року наукові статті з використанням цього терміну відсутні, а в перших публікаціях кібербулінг розглядається як новий метод здійснення «старої поведінки» [8; 9]. Дійсно

традиційний шкільний булінг на той час вже був достатньо ретельно дослідженим, зокрема вже більше як чверть століття існували різноманітні профілактичні програми, що давало можливість визначити найбільш ефективні дієві підходи. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і їхнє втручання в соціальне життя підлітків призвели до появи і необхідності вивчення нового булінгу, що здійснювався і в інтернет-просторі як певний тиск, залякування, в інших формах агресивної поведінки і нанесення шкоди.

Протягом першого десятиліття XXI століття в світі можна нарахувати ледве зо два десятка книг, присвячених проблемі кібербулінгу, в наступній же декаді кількість досліджень зростає в сотні разів. Узагальнення перших розвідок кібербулінгу ми зробили в 2011 і 2014 році [14]. На той час кібербулінг визначався нами як новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкочити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. Вивчення кібербулінгу полягало насамперед у описі випадків, якими наповнювалося поняття кібербулінгу, як певної «парасольки», під яку потрапляло достатньо багато різноманітних ситуацій нанесення шкоди користувачам інтернету. Тому настільки різноманітними були і види кібербулінгу, які на той час виокремлювали дослідники: від невинної перепалки в чатах (флеймінгу) до переслідування оф-лайн тих жертв, яких було знайдених у віртуальному світі. Кібербулінг визнається як практика, що має сильні негативні наслідки у вигляді сильного стресу і дистресу, погіршення психічного і соматичного здоров'я жертви, пов'язують з кібербулінгом випадки суїциду. Що ж змінилося за останні роки? Якого масштабу набув кібербулінг серед українських підлітків? Якими сьогодні мають бути ефективні стратегії протидії цьому деструктивному явищу?

Викладення основного матеріалу. Явище кібербулінгу зазнало значних змін за останнє десятиліття. По-перше, головним напрямом досліджень став пошук найбільш ефективних стратегій опанування кібербулінгу, самозахисту, шляхів ефективного втручання [6; 10; 11]. Результатом цього пошуку стало вироблення принципів, політики, правових і методичних засобів протидії кібербулінгу. По-друге, завдяки міжнародним і крос-культурним дослідженням людство усвідомило кібербулінг як глобальне явище, яке попри наявну культурну специфіку має загально-людську природу і закономірності [1; 3; 7].

Протягом останнього десятиліття завдяки застосуванню кількісних і якісних методів дослідження кібербулінг став краще зрозумілим, набув чіткіше окреслених визначальних ознак. Більшість дослідників до таких ключових ознак відносять навмисність, тривалість-повторюваність, і владну нерівність викривлених стосунків, коли жертва не може себе легко захистити від кібернападів [7]. Виокремлено чіткі рольові позиції при здійсненні кібербулінгу, а саме: позиції кривдника, мішені, свідка і захисника.

Дискусія щодо відмінностей кібербулінгу від face-to-face булінгу (шкільного булінгу офлайн) триває, проте вже окреслено суттєві відмінності цього явища. Так, згаданий вже Рауль Наварро з колегами [7] виокремив сім ключових відмінностей кібербулінгу: 1) технічні уміння; 2) можливість прихованої агресії, оскільки агресор може бути невідомим анонімним агресор; 3) моральна легкість - булер не бачить реакції жертви, що робить моральні порушення легшими, немає зворотного зв'язку, менш імовірна емпатія і повага; 4) складніша роль спостерігача; 5) легша допомога - булер втрачає підтримку з часом; 6) ширше обсяг потенційної і залученої аудиторії; 7) 24/7 жертва ніде не можна сховатися, навіть коли іде з кібер-платформи комунікації, вона знає, що процес цькування там продовжується. Кібербулінг важче контролювати і

вплинути на нього, явище швидше стає системним, коли в одній особі поєднується роль жертви і булера.

Продовжується також дискусія стосовно класифікації видів кібербулінгу. Одні автори пропонують кібербулінг розділяти на тролінг – поведінку, що ставить на меті викликати емоційну реакцію аж до руйнівного зриву заради розваги, і сталкінг – залякування і переслідування жертви [5]. Інші автори виокремлюють 11 типів кібербулінгу: 1) кетфішинг (Catfishing) обман людей у взаєминах шляхом створення фальшивих ідентичностей в соціальних мережах; 2) читінг (Cheating) обман, пов'язаний з блокуванням вхідних точок у масових багатокористувацьких онлайн іграх; 3) розповсюдження образливих та принизливих або загрозливих повідомлень або зображень у онлайн-спільнотах; 4) флеймінг (Flaming) запальні цілеспрямовані прийоми аргументації у взаємодії, перепалки; 5) видавання себе за інших осіб; 6) слемінг (Slamming) залучення спостерігачів до булінгу, де вони не виступали ініціаторами; 7) ретінг (Ratting) контроль пристроїв жертви без її дозволу, отримання доступу до файлів, шпигування або керування пристроєм; 8) розповсюдження чуток і агресія в сфері стосунків, наприклад, видалення зі списків дружби або публікація загроз; 9) секстінг (Sexting) розповсюдження образів, що супроводжують сексуальну поведінку; 10) шок-тролінг (Shock trolling) створення наступальних постів в Інтернеті з наміром спровокувати гнів, розчарування або приниження мішені-жертви; 11) сталкінг (Stalking) переслідування в мережі або загроза насильством [4]. Як бачимо, при такому широкому підході до видів кібербулінгу потрапляє і технічне втручання (ретінг), що ми вважаємо невинуватим з психологічної точки зору.

Зрозуміло, що у зв'язку з інтенсивним розвитком технологій постійно з'являються все нові і нові форми поведінки, яка потрапляє під найширше визначення кібербулінгу як агресії, здійснюваної за допомогою цих

технологій, з метою зашкодити іншим і в умовах нерівності можливостей. Особливістю досліджень останнього періоду можна також вважати те, що дослідники звертаються до вивчення образу кібербулінгу очима підлітків, коли саме вони визначають, які поведінкові прояви і моделі відносяться до кібербулінгу, а яку поведінку вони булінгом не вважають. Насправді, це дуже важлива тенденція, яка ілюструє суб'єкту залежність поняття. Адже булер може цілком бути певний, що він не наносить шкоди, а тільки розважається, чи можна в такому випадку говорити про навмисне нанесення шкоди? Проте, якщо мішень такої розваги віктимізується, відчуває себе жертвою і страждає, то така ситуація з асиметричним сприйняттям реальності все ж таки вважатиметься проявом кібербулінгу. Або може бути ситуація, коли жертва сприймає певні дії як булінг, а ні для уявного нападника, ні для свідків така ситуація не розуміється як булінг, навпаки висувається зустрічне звинувачення в наклепі. Тут варто розводити правові і виховні аспекти проблеми. Певно, що за відсутності підтвердження фактами, правові висновки щодо булінгу будуть неможливими, проте для виховних дій, для розгортання комплексних антибулінгових програм у навчальному закладі навіть такий непевний прецедент є достатнім аргументом для активізації профілактичних дій.

Узагальнюючи різні підходи до класифікації кібербулінгу ми пропонуємо розглядати це поняття в широкому і вузькому значенні. У широкому сенсі кібербулінг (метакібербулінг) включає в себе різні види інтернет-ризиків. Зважаючи на 1) перепалки і нападки (флеймінг і тролінг), тобто знущання, образи, приниження (суто кібербулінг у вузькому сенсі); 2) обмовлення і наклепи, розповсюдження неправдивої інформації; 3) викрадання даних і самозванство, видавання себе за іншу людину; 4) ошуканство і шахрайство, маніпуляція довірою; 5) залякування і заклики до самоушкоджень (наприклад, у складі суїцидальних груп і квестів), 6) переслідування і

приховане відстеження (сталкінг), як наслідок - небажані зустрічі оф-лайн. Також до кібербулінгу відноситься описаний раніше хепіслепінг (від «щасливого ляскання» - запис і розповсюдження фільмувань реальних подій або постановок булінгу і іншої небезпечної поведінки). Цей восьмий вид кібербулінгу зазнав значних перетворень, оскільки включає в себе створення будь-якого медіаконтенту під тиском кіберсередовища, стимулювання екстремальних практик (наприклад, смертельних селфі, адреналінового відеоблогінгу тощо). До непрямого кібербулінгу відносять також руйнування соціальних контактів і соціальну ізоляцію в інформаційному просторі – відчуження, бойкот, френдоцид, виключення з груп, «забанювання», ігнорування тощо.

Тобто, до кібербулінгу в широкому смислі (метакібербулінгу) відносимо всі психологічні небезпеки в інтернет середовищі, які діють як тиск кіберсередовища, спрямований на персональне враження людини або групи людей, і відповідають основним критеріям булінгу (навмисність, тривалість-повторюваність і нерівність). До метакібербулінгу не відносяться такі види інтернет-небезпек, як технічні кібератаки (втручання в роботу пристроїв) або медіаризики маніпулювання і нав'язування непотрібної інформації, що передбачають скоріше роботу з певними цільовими аудиторіями, а не персоналізованими користувачами як мішенями кібербулінгу.

Для оцінювання масштабу представленості різних видів метабулінгу в Україні ми включили запитання «З якими небезпеками під час використання Інтернету Вам доводилося стикатися особисто?» в масове опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти – баз всеукраїнського експерименту з масового впровадження медіаосвіти в Україні (наказ МОН України №1199), присвяченому оцінці медіаграмотності та інформаційної безпеки в умовах гібридної війни. У альтернативах відповідей було перераховано основні види прямого

кібербулінгу в широкому сенсі та інші небезпеки (технічні і медійні інтернет-ризиків). На Рис. 1. представлено отримані результати у відсотках від кількості старшокласників (учнів 8 і 10 класів), які дали відповідь на це запитання (N=1113). Масове опитування було проведене лабораторією психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України в травні-червні 2018 р. у всіх макрорегіонах України (у 18 областях, містах, селищах і селах, охопило загалом 1439 осіб). Серед опитаних було 55,4% дівчат та 44,6% хлопців; 55,2% склали учні 8 класу і 44,8% учні 10 класу. Попри те, що проведене масове опитування не забезпечує повну репрезентативність вибірки за місцем мешкання, статтю і віком, отримані дані дають уявлення про співвідношення частоти різних видів кібербулінгу в складі рейтингу інтернет-небезпек очима підлітків-старшокласників.

Як бачимо, з кібербулінгом у суто вузькому його значенні (*знуцання, образи, приниження, психологічний терор проти Вас*) стикалося 14% старшокласників, що складає 5 позицію в рейтингу видів кібербулінгу в широкому сенсі цього слова.

Перші позиції в рейтингу інтернет-небезпек займають медійні ризиків – *нав'язування непотрібної інформації* (про це зазначають 59,7% школярів) і технічні інтернет-небезпеки – *втручання в роботу пристрою, зараження вірусами тощо* (повідомляє 57,1% опитаних).

Серед прямих видів метакібербулінгу першу позицію в підлітковому рейтингу посідає *розповсюдження неправдивої інформації*, з чим стикався кожен п'ятий підліток (21,4%), майже на такому ж рівні знаходиться *викрадання персональних даних і використання іншими Ваших аккаунтів від Вашого імені* (самозванство) (19,8%). У другу групу рейтингу ризиків різних видів кібербулінгу, з якими стикається майже кожен шостий підліток, разом з вузьким його формулюванням, описаним вище, потрапляє

іше два види: *заякування, погрози завдати Вам шкоди* (15,6%) і *шахрайство - продаж неіснуючих послуг, нав'язування покупок, виманювання грошей* (14,3%).

Групу найменш представлених ризиків складають три найбільш небезпечні форми кібербулінгу: *спілкування з незнайомими людьми з небажаними наслідками, наприклад, небезпечні зустрічі з ними в реальності* (7,1%), *спонукання до насильства, агресії, підбурювання нетерпимого ставлення до інших* (6,1%), *підштовхування до завдання собі шкоди* (5,8%). Проте ці ніби-то низькі відсотки не мають створювати ілюзію незначущості існуючих загроз.

При умовній екстраполяції отриманих даних на всю генеральну сукупність, ми отримуємо орієнтовну кількість підлітків, які знаходяться під впливом цих надзвичайно небезпечних і деструктивних видів кібербулінгу. Так, щодо переслідування, якого зазнають 7,1%, до групи ризику входить більше 77 тисяч підлітків, 6,1% школярів, яких кіберпростір спонукає до насильства – це більше 66 тисяч, а 5,8%учнів, яких підштовхують через інтернет до самоушкоджень, загалом по всій Україні кількісно складає більше 63 тисяч осіб групи ризику.

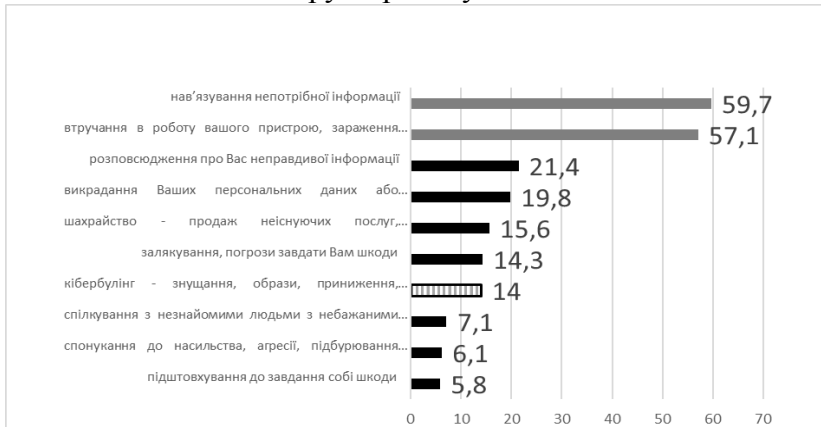

Рис.1. З якими небезпеками під час використання Інтернету Вам доводилося стикатися особисто? (у %, N=1113, вік 13-16 р.)

Для оцінки масштабу втрат від кібершахрайства ми вперше в Україні застосували в опитуванні підлітків питання, які дають змогу кількісно оцінити завдану шкоду в гривнях: Якщо Ви зазнавали грошових втрат від шахрайства в Інтернеті, то на яку суму? З урахуванням суб'єктивного характеру відповідей на це питання, ми все ж отримуємо орієнтир, який дає змогу оцінити (дуже приблизно) масштаб явища і започаткувати своєрідний фінансовий моніторинг інтернет-небезпек. Це важливо з огляду на те, що кіберполіція може отримувати орієнтир масштабу втрат від кібершахрайства тільки за рахунок узагальнення звернень від громадян (а далеко не всі звертаються, особливо коли мова іде про досить невеликі суми втрат: до 50, 100, 200 грн.). Яка ж сума втрат від кібершахрайства обчислюється за результатами повідомлень підлітків у відповідь на поставлене запитання. Середній рівень втрат школярів від кібершахрайства склав 65 грн 67 коп., але сукупний екстрапольований рівень можливих втрат викликав у нас велике здивування, оскільки кількісно перебільшив 30 млн. грн. (інтервал втрат - від 38 до 76 млн з урахуванням, що лише 72,7% підлітків цього віку користуються інтернетом).

Аналіз гендерних відмінностей показав, що хлопчики-підлітки частіше за дівчат повідомляють про: шахрайство (серед тих, хто підтвердив цю відповідь хлопчиків на 32% більше, чим дівчат) і про спонукання до самоушкоджень (хлопчиків більше на 22%) і кібербулінг у вузькому сенсі (кількість хлопчиків-жертв переважає дівчат-жертв на 14%). Дівчата-підлітки натомість частіше повідомляють про переслідування (серед тих, хто підтверджує цю відповідь, дівчат більше, чим хлопчиків на 20%), викрадання особистої інформації (переважають відповідно – на 18%) і наклепи (14%).

Загалом дівчата і хлопчики не дуже відрізняються за кількістю тих, хто вважає інтернет абсолютно безпечним для себе – різниця складає всього 5% між хлопцями і

дівчатками (серед тих, хто дали таку відповідь, хлопців 52,6% проти 47,4% дівчат). Проте серед тих, хто повідомляє, що не стикався особисто з небезпеками (всього 33,6% хлопчиків і майже в 2 рази більше дівчат — 66,4%). Це свідчить про те, що загалом інформаційна поведінка хлопчиків онлайн є набагато більш ризикованою, чим серед дівчат, а кібербулінг в широкому сенсі має гендерно зумовлену різну конфігурацію.

У межах запровадження в закладах освіти антибулінгових програм варто обов'язково включати заходи на протидію кібербулінгу. Головні стратегії протидії кібербулінгу – це комплексне охоплення усіх суб'єктів освіти (адміністрацію, вчителів, батьків, учнів) відповідною просвітою з чіткими ціннісно-організаційними повідомленнями, забезпечення дієвості запроваджених форм організаційної культури закладів, які забезпечують довірчі стосунки і дружність спілкування (спільних подій і вчинків, каналів звернень, підтримуючої поведінки, запровадження медіаосвітніх курсів, спеціальних тренінгів і профілактично-корекційних індивідуалізованих програм для груп ризиків тощо). Попри те, що дана робота була присвячена аналізу кібербулінгу в підлітковому середовищі, з цим явищем стикаються і молодші діти, тому програма має охоплювати всі вікові категорії учнів, вчителів, що з ними працюють і батьків.

Висновки. Явище кібербулінгу зазнало значних змін за останнє десятиліття, набуло чіткіше окреслених визначальних ознак (навмисність, тривалість-повторюваність, нерівність), рольових позицій (кривдника, мішені, свідка і захисника), відмінностей від шкільного булінгу офлайн.

Оскільки з розвитком технологій видозмінюються форми кібербулінгу варто ввести розрізнення поняття метакібербулінгу (в широкому сенсі слова), яке охоплює все розмаїття агресивного психологічного тиску на особу в інформаційному просторі, на відміну від технічних ризиків

втручання в пристрої та медійних неперсоналізованих маніпуляцій. Доцільно також використовувати поняття кібербулінг у вузькому значенні слова – як знущання, образи і приниження, психологічний терор, що розгортається проти особи або групи осіб у кіберпросторі.

За масштабом розповсюдженості серед старшокласників складено підлітковий рейтинг інтернет-небезпек, в якому кібербулінг (у вузькому сенсі) посів 5 місце після інших видів метакібербулінгу (наклепів, викрадання даних, шахрайства і залякування). Кожен 5-6 підліток в Україні стикається з такими інтернет-небезпеками.

Менше, чим кібербулінг розповсюджені в середовищі підлітків найбільш деструктивні інтернет-небезпеки: спілкування з незнайомими людьми з небажаними наслідками, наприклад, небезпечні зустрічі з ними в реальності, спонування до насильства, агресії, підбурювання нетерпимого ставлення до інших, підштовхування до завдання собі шкоди, з якими стикалися біля 7-6% опитаних.

Масштаб загроз серед підлітків вважаємо таким, що потребує негайного розгортання національних програм протидії кібербулінгу, включення їх як необхідного компонента підготовки освітян до впровадження інклюзивної освіти і гарантування безпечного простору для розвитку дитини, що має включати комплексну психологічну просвіту всіх суб'єктів, побудову довіри і дружніх стосунків як елементів організаційної культури закладу освіти.

Перспективи подальших досліджень. Проблема кібербулінгу потребує також подальшого дослідження, зокрема вивчення непрямого кібербулінгу та тенденцій його видозмін, має активізуватися дискусія щодо виявлення доказових способів превенції кібербулінгу і ефективних технологій втручання для протидії його поглиблення і для зменшення негативних наслідків.

Література

1. Baldry A. C. International Perspectives on Cyberbullying / Baldry, A. C., Blaya, C., Farrington D. P. – Cham, Switzerland : Palgrave Macmillan, 2018. – 326 p. (Palgrave Studies in Cybercrime and Cybersecurity). ISBN 978-3-319-73262-6.
2. Betts L. R. Cyberbullying: Approaches, Consequences and Interventions. Cham, Switzerland : Palgrave Macmillan, 2016. – 152 p. ISBN 978-1-137-50008-3 (Palgrave Studies in Cyberpsychology).
3. Cassidy W. Cyberbullying at University in International Contexts / Cassidy, W. , Faucher, C., M. Jackson. – Routledge, 2018. – 228 p. ISBN 978-1-138-73044-1.
4. Chisholm J. F. Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention /Journal of Information Systems Education. – 2014. – № 25. – С.77–87.
5. Diaz F.L. Trolling & the First Amendment: Protecting Internet Speech in the Era of Cyberbullies & Internet Defamation. / University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy. – 2016. – С. 135–160.
6. Moore A. Cyber Self-Defense: Expert Advice to Avoid Online Predators, Identity Theft, and Cyberbullying / Moore, A., Edwards L. Guilford, Connecticut : LYONS PRESS, 2014. – 275 c. ISBN 978-1-4930-0569-7.
7. Navarro R. Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health / Navarro, R., Yubero, S., Larrañaga E. – Springer International Publishing Switzerland, 2015. – 283 c. ISBN 978-3-319-25550-7.
8. Patchin J.W. Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying / Patchin, J. W. , Hinduja, S. / Youth Violence and Juvenile Justice. – 2006. – vol. 4. – № 2. – С. 148–169.
9. Qing Li T. B. Cyber-Harassment: A Study of a New Method for an Old Behavior / Journal of Educational Computing Research. – 2005. – vol. 32. – № 3. – С. 265–277.

10. Völlink T. Cyberbullying: From Theory to Intervention / Völlink, T., Dehue, F., Mc Guckin, C. – Routledge, 2015. – 194 с. ISBN 978-1-848-72338-2.
11. Weber N. L. Cyberbullying: Causes, Consequences, and Coping Strategies /Weber, N. L., Pelfrey, W.V. Jr. – El Paso : LFB Scholarly Publishing LLC, 2014. – 238 с. ISBN 978-1-59332-761-3.
12. Балакірева О.М. Показники та соціальний контекст формування здоров'я підлітків: моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Д.М. Павлова - К.: ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2014. – 156 с.
13. Медіа-культура населення України: Інформаційний бюлетень. Червень ' 2008 / Н. І. Череповська О. Т. Баришполець, О. Є. Голубева, Г. В. Мироненко, Л. А. Найдьонова, Г. В. Сергійчук, С. М. Стерденко / За ред. О.Т.Баришпольця, Л.А.Найдьонової; упор. Л.П.Черниш. – К. : Ін-т соц. та політ. Псих. НАПН України. – 2008. – 52 с. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mediaosvita.org.ua/book/media-kultura-naselennya-ukrayiny-2008/>
14. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: Методичні рекомендації / Л.А.Найдьонова. – К.: Шкільний світ, 2014. – 96 с.

References

1. Baldry, A. C., Blaya, C., Farrington D. P. (2018) International Perspectives on Cyberbullying. Cham, Switzerland : Palgrave Macmillan.
2. Betts, L. R. (2016) Cyberbullying: Approaches, Consequences and Interventions.
3. Cassidy, W., Faucher, C., M. Jackson (2018) Cyberbullying at University in International Contexts. Routledge.

4. Chisholm, J. F. (2014). Review of the status of cyberbullying and cyberbullying prevention. *Journal of Information Systems Education*, 25 , 77–87.
5. Diaz, F.L. (2016). Trolling & the First Amendment: Protecting Internet Speech in the Era of Cyberbullies & Internet Defamation. *University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy*: 135–160.
6. Moore, A., Edwards L. (2014) Cyber Self-Defense: Expert Advice to Avoid Online Predators, Identity Theft, and Cyberbullying. Guilford, Connecticut : LYONS PRESS.
7. Navarro, R., Yubero, S., Larrañaga E. (2015) Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health Springer International Publishing Switzerland.
8. Patchin, J. W. , Hinduja, S. (2006) Bullies Move Beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, vol. 4, 2: pp. 148-169.
9. Qing Li T. B. (2005) Cyber-Harassment: A Study of a New Method for an Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research*, vol. 32, 3: pp. 265-277.
10. Völlink, T., Dehue, F., Mc Guckin, C. (2015) Cyberbullying: From Theory to Intervention: Routledge.
11. Weber, N. L., Pelfrey, W.V. Jr. (2014) Cyberbullying: Causes, Consequences, and Coping Strategies. El Paso : LFB Scholarly Publishing LLC.
12. Balakyreva, O.M., Bondar, T.V., Pavlova, D.M. (2014) Pokaznyky ta sotsialnyi kontekst formuvannia zdorovia pidlitkiv: monohr. [Indicators and social context of the formation of teenagers' health: a monograph.] Kyiv: UNISEF, Ukr. in-t sots. doslidzh. im. O. Yaremenka.
13. Baryshpolets, O.T., Naydonova, L.A. (eds) (2008) Media-kultura naseleння Ukrainy: Informatsiinyi biuleten. Cherven ' 2008 [Media Culture of the Population of Ukraine: Newsletter. June '2008] . Kyiv: In-t sots. ta polit. psych. NAPN Ukraine. <http://mediaosvita.org.ua/book/media-kultura-naselennya-ukrayiny-2008/>

14. Naydonova, L.A. (2014) Kiberbulinh abo ahresiia v interneti: sposoby rozpiznannia i zakhyst dytyny: Metodychni rekomendatsii [Cyberbullying or aggression on the Internet: ways to recognize and protect the child: Methodological recommendations] Kyiv: Shkilnyi svit.